

En drøfting av forholdet mellom humanistisk og samfunnsvitenskapelig tilnærming til kultur

Eksempler på likheter og forskjeller fra nyere forskning

Else Marie Halvorsen

Det å arbeide tverrvitenskapelig er ikke uvanlig når det gjelder forskning innenfor estetiske fagområder. I mitt tilfelle dreier det seg om kulturforskning som både har en humanistisk og en samfunnsvitenskapelig karakter. I den grad den tar opp spørsmål knyttet til kulturinnholdet i skolefagene norsk, musikk og kunst og håndverk, beveger vi oss inn på humanioras felt, der den dokumenterte kulturen, artefaktene eller har-kulturen er i fokus. Og det er bruk for tilnæringsmåter som gjør det mulig å tolke et foreliggende materiale av tekster, gjenstander og melodier. Men når forskningens fokus også handler om kulturoverføring eller kulturformidling, beveger vi oss på samfunnsfagernes arena både av sosiologisk og pedagogisk art. Og det didaktiske og fagdidaktiske perspektivet aktiverer både innholds- og relasjonsspørsmål: Hva er det lærere velger ut til sin undervisning og hvorfor, hvilke arbeidsmåter brukes overfor ulike elevgrupper og hva er konstruktive evalueringsformer for å fremme læring?¹

I denne sammenheng var det en utfordring å få en vitenskapsteoretisk oppgave som oppgitt emne til min prøveforelesning for den filosofiske doktorgraden. Representerer humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning uforenlige størrelser som gjør det umulig å bruke begge tilnæringsmåter i ett prosjekt, eller er det mulig å finne også konvergerende trekk mellom disse vitenskapsgrener? I det følgende presenteres drøftingen av det oppgitte tema i noe bearbeidet form.

Som overskriften viser, er temaet for denne artikkel omfattende, og vil innen den gitte ramme bare være mulig å behandle i grove trekk og ut fra enkelte utvalgte perspektiv. Drøftingen tolkes som et innspill i den vitenskapsfilosofiske debatt og vil i denne sammenheng omhandle det klassiske spørsmål om forholdet mellom egenart og fellestrekk i vitenskapen.

Keywords: kulturbegrepet, kulturoverføring, kulturformidling, kulturforskning

Innledning

Debatten om ulike typer vitenskaper konsentreres gjerne til spørsmål om arten av de *objekt* som studeres og/eller de *metoder* som brukes. Kjent er Diltheys utsagn om naturvitenskapen som skal forklare, mens åndsvitenskapen skal forstå. Denne sammenkobling mellom objekt og metode, mellom erkjennelsesområde og erkjennelsesform, utdypes bl.a. av Husserl i en nærmere spesifisering av ulike

¹ I min doktoravhandling "Kulturarv og kulturarvoverføring i grunnskolen med vekt på den estetiske dimensjonen. En begreps- og erfaringsanalyse med et didaktisk perspektiv" brukte jeg både et humanistisk og et samfunnsvitenskapelig kulturbegrep. Som oppgitt emne fikk jeg tittelen på denne artikkel. Dette er en noe omarbeidet utgave av prøveforelesningen. Noen aspekter fra denne forelesning er tatt in i boka: Kunstfaglig og pedagogisk forskning (Halvorsen, 2007).

former for væren, f.eks. matematiske gjenstanders væren, kunstverkets væren, den egenpsykiske væren, sosiale enheters væren og selve bevissthetens væren. Til ulike former for væren knyttes så ulike persepsjonsakter. Hos Husserl er oppmerksomheten særlig rettet mot den immanente persepsjon i møte med bevissthetsopplevelsen (Ingarden 1970, s. 90-100). Det er også nærliggende å vise til Habermas kjente artikkel "Erkjennelse og interesse" (Habermas, 1969), der det til ulike former for virksomhet knyttes ulike interesser og også ulike vitenskaper. For Habermas var det viktig å holde grensene mellom vitenskapene. Særlig advarer han mot at det instrumentelle i erfaringsvitenskapen skal invadere det sosiale felt (Wind, 1976, s. 149).

Samtidig med retninger som framhever gjenstandsområdenes egenart går strømninger der gjennomgripende vitenskapsparadigmer har en felles og hegemonisk innflytelse på ulike vitenskapsfelt. Vi kjenner alle til at positivismens ideer ikke bare ble gjort gjeldende i naturvitenskapen, men også innen samfunnsfag og humaniora. I Fjord Jensens bok "Nykritikken" framheves den positivistiske innflytelse i litteraturforskningen, der den biografiske metode med vekt på årsaksprosesser i det enkelte forfatterskap var velbrukt (Fjord Jensen, 1965). En slik metode forsvarer Francis Bull i sin opposisjon av Peter Rokseths doktoravhandling (Bull, 1969).

Det reiser seg også motbevegelser mot hegemoniske retninger. I kritikken av positivismen representerte bl.a. den fenomenologiske filosofi en slik motkraft. Husserl var ikke bare opptatt av ulike tilnærminger til ulike gjenstander, men også måten gjenstanden var ment på, "intensjonaliteten", det at et fenomen viser seg som om det har mening (Ingarden 1970, 111). I Norge har særlig Hans Skjervheim angrepet den positivistiske tilnæringsmåte med det fenomenologiske våpen, med relevans for fagområder som omfatter studiet av mennesket.

Fordi mennesket er et intensjonalt vesen og ikke en ting eller et objekt, må studiet av mennesket ha bestemte særtrekk. Det gjelder også forskerens måte å forholde seg til det som studeres. I stedet for å være en nøytral tilskuer, blir den deltagende forsker idealet, den som går inn i et spill med det som utforskes. Også fenomenologien ble en form for bølge som fikk innvirkning i ulike vitenskaper. I den videre framstilling vil dette dobbeltspor bli fulgt, på den ene side bestrebelser på å forankre tilnærmingen til erkjennelsesgjenstand- og område, på den annen side virkninger av gjennomgripende vitenskapsfilosofiske ideer.

Forholdet mellom samfunnsvitenskapelig og humanistisk tilnærming til kultur – en drøfting

Mitt utgangspunkt i det pedagogisk/didaktiske fagområde med vekt på det estetiske felt gjør både en humanistisk og en samfunnsvitenskapelig tilnærming til kultur relevant. Barn møter et kulturinnhold i skolen, samtidig som de lever sine liv innenfor en system-og livsverden som også virker inn på deres forutsetninger for læring. Det er i spenningsfeltet mellom disse to typer kulturforståelse lærerens virksomhet befinner seg. Derfor vil både et substansielt og et prosessuelt kulturbegrep være av interesse. I den videre avgrensning velger jeg en humanistisk kulturforskning av estetisk karakter på den ene side, en samfunnsvitenskapelig forskning innen sosialantropologi og delvis sosiologi på den annen side.

Når forholdet mellom *humanistisk og samfunnsvitenskapelig tilnærming til kultur* skal drøftes, velges en treleddet prosess. Først blir relasjonen mellom disse tre begrep behandlet enkelt ut fra en dikotomi-modell, for å tydeliggjøre spørsmålet om egenart. Dernest trekkes inn vitenskapsteoretiske syn og strømninger i tiden som antas å virke konvergerende på relasjonen mellom den humanistiske og

samfunnsvitenskapelige kulturforskning. Til sist drøftes tema i forhold til en utdyping av kulturbegrepet.

En enkel dikotomi og et enkelt kulturbegrep

Tar vi utgangspunkt i et todelt kulturbegrep, et verdibegrep som omhandler kultur som det beste som er skapt og et mer beskrivende begrep som omfatter et folks "whole way of life", vil kulturforskningen innenfor humaniora og samfunnsvitenskap i hovedsak forholde seg til hver sin del av kulturområdet. De to forskningstradisjoner vil kunne settes opp slik:

Humanistisk forskning:	Samfunnsvitenskapelig forskning:
Tekster	Sosiale handlinger
<i>individ</i>	<i>individ og samfunn</i>
det unike i sin egenart	generalisering
forstå	forklare
kvalitative data	kvantitative og kvalitative data
begrep og teorier	begrep, teorier, modeller

Mens den humanistiske forskning er forankret i en hermeneutisk teksttradisjon, er den samfunnsvitenskapelige forskning i større grad en empirisk vitenskap påvirket av naturvitenskapelig metode. La oss se mer detaljert på tilnærmingene i hvert av disse feltene.

Den *humanistiske tilnærming* til kulturfeltet har tradisjonelt vært forvaltet av de ulike fagmiljø som har fordelt den dokumenterte kultur seg imellom. Metoden har vært teksttolkning etter ulike prinsipp, med ulik vekt av tilnæringsmåte innen ulike fagområder. I mange sammenhenger har den hermeneutiske teksttolkning omfattet en romantisk hermeneutikk med Schleiermacher som hovedeksponent, der poenget har vært å trenge inn i forfatterens mening og intensjon gjennom en psykologisk innlevelse. Den mer historisk pregede hermeneutikk eksemplifisert ved Dilthey framhever i større grad verkets karakter som historiske materiale. Felles for begge disse retninger har vært liten problematisering av forskerens historisitet. Når det gjelder Dilthey framhever både A. Kittang og H. Skjervheim dette problem og Skjervheim sier: "Dilthey var ein meistar i å forstå andre, men han forstår ikkje seg sjølv og sin eigen posisjon like godt" (Skjervheim 1969, s. 61). Problematiseringen av tolkerens rolle var det den mer fenomenologisk pregede hermeutikk som tok opp, der H.G. Gadamer står som sentral eksponent for det H. Wind kaller den filosofiske hermeneutikk. Her ble begrep som tolkerens egen forståelseshorisont, forforståelse og for-dommer framhevet (Wind, 1976). Dette var et støt mot oppfatningen av den nøytrale forsker.

Uten å kunne gå nærmere inn på de mer prinsipielle sider ved hermeutiske tilnærminger, velger jeg mer konkret å ta utgangspunkt i tolkingstilnærminger innenfor litteraturfeltet. I Atle Kittangs bok "Litteraturkritiske problem. Teori og metode", skisserer han tre hermeneutiske hovedgrupper, den *sympatiske, den objektiviserende og den symptomale lesemåte* (Kittang, 1975). I den første gruppe spørres det etter forfatterens mening med teksten. I den objektiviserende tilnærming er teksten isolert fra kunstnerpersonligheten. Den fremstår som autonom med sin spesielle struktur og tekstur, der form og innhold representerer en enhet. Og tolkningen ligger i leserens evne til å forholde seg til innhold og språkstrukturer. Både nykritikken og den strukturalistiske lesemåte har stått sentralt i nyere teksttolkningsstrategier. Den symptomale forståelsesform fokuserer på den underliggende eller skjulte mening i teksten, i hovedsak styrt av et psykoanalytisk eller samfunnskritisk perspektiv. Innenfor hver av disse tilnærminger er det mange nyanser og konkretiseringer, både ut fra tekstens art og ut fra det perspektiv som rettes mot teksten. I boka "Veier til Teksten" behandles Cora Sandels novelle "Barnet

som elsket veier" fra fire tolkningsvinkler, både en biografisk, en strukturalistisk og en arketypisk, samt ut fra et dekonstruksjonistisk perspektiv (Berseth Nilsen, Romøren m.fl. 1994). I den grad det er sammenheng mellom forskningsfelt og tilnærming, vil de tallrike humanistiske fag til sammen romme en variasjon av tolkningsmåter.

Innen *samfunnsvitenskapelige forskning* er forskningsfokus rettet mot *sosiale relasjoner*, der *handlingsbegrepet* er det konstituerende, og der materialet i stor grad må samles inn og nedskrives før det behandles. Innenfor samfunnsvitenskapen har de ulike fag hver sin egenart, samtidig som det er ulike retninger innen hver av dem. Durkheim hevdet som kjent i "The Rules of Sociological Method" (1895/1965) at sosiologens tema ikke var ontologiske spørsmål, men *sosiale fenomen*. Disse måtte studeres utenfra, som sosiale ting eller fakta, med samme objektivitet som f.eks. en fysiker studerer naturfenomen (Durkheim, 1965, s. XIV). Dag Østerberg hevder på sin side at selv om det finnes "sosiale fakta som er ting," er ikke "alle sosiale fakta ... ting". Sosiale fenomener er for han "mennesker og mulige andre handlende ting, og dernest stoffdelere som er blitt preget av handling på en slik måte at de kan erkjennes som spor" (Østerberg, 1993, s. 15). Sosiale fenomen avgrenses ved handlingsbegrepet. Det å kunne forstå handlingens hensikt er å forstå også den Andre. Derfor er sosiale fenomen også dialektiske, flertydige, skriver han i innledning til sin bok "Fortolkende sosiologi" (Østerberg, 1993). Dette krever andre tilnærminger. Den franske kultursosiolog Pierre Bourdieu står som en brobygger mellom ulike retninger, bl.a. mellom fenomenologisk og strukturalistisk sosiologi. I sine studier bruker han et sammensatt metodeapparat som rommer både kvantitative og kvalitative metoder (Broady, 1985, s. 3-26).

Tilnærmingen til samfunnsvitenskapelig forskning vil for mange av oss samles i Ottar Hellevik kjente bok "Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap" (Hellevik, 1977) der forskningsstrategier og kvantitative metoder tilpasset empiriske problemstillinger står sentralt. Forskeren "ønsker å konfrontere resultatene av sin tankevirksomhet omkring samfunnsforhold med faktiske opplysninger - data - om disse forhold" (Hellevik, 1977, s. 8). Den harddata-siden boka omhandler er også den som synes å være kjent for folk flest gjennom de tallrike survey-undersøkelser som er publisert, både på kulturfeltet og i kulturpolitiske sammenhenger. Samtidig sier Hellevik i sin bok at store deler av samfunnsvitenskapelig virksomhet faller utenfor bokas ramme. Både i sosiologi og statsvitenskap er det mye fruktbar utvikling av nye begrep, perspektiver eller teorier for å kunne forstå samfunnsforhold.

Mens sosiologene til en viss grad retter søkelyset mot system og strukturer, studerer sosialantropologene ofte helheten i enkle samfunn. Dette har også ført til ulike tilnæringsmåter på de to fagområder. I sosialantropologien har dybestudier hatt større rom, der forskeren har levd i fremmede kulturer over tid, og der deltagende observasjon og krav om avstand til den fremmede har vært dominerende strategier. A.M. Klausen hevder at antropologien og sosiologien overlapper, samtidig som han peker på ulike retninger innen sosialantropologien, som:

- strukturalismen og det kognitive perspektiv,
- interaksjonismen og det aktørorienterte perspektiv,
- ulike materialismeperspektiv. (Klausen, 1981)

I dette bilde som antyder noe av kompleksiteten innenfor humanistisk og samfunnsvitenskapelig kulturforskning, svarer i hovedsak ulike tilnærminger til ulike gjenstandsområder. Men det er også fellestrekk, f.eks. knyttet til forskerrollen. Idealet om en nøytral forsker er til stede ikke bare i store deler av den empiriske praksis Hellevik beskriver, men også i visse av de berørte hermeneutiske tilnærminger. Samtidig er det å ta i betraktning tolkerens forforståelse også sentralt innenfor den samfunnsvitenskapelige forskning.

Konvergerende trekk i forskningen i nyere tid

Det generelle spørsmål om hva som kjennetegner en vitenskapelig tilnærming har bl.a. J. Elster tatt opp relatert til forholdet mellom humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning. For han er kravet om intersubjektivitet kriteriet på vitenskapelighet. Han hevder videre at det er ingen motsetning mellom hermeneutisk og hypotetisk-deduktiv metode. Den hermeneutiske metode er den hypotetisk deduktive metode anvendt på intensjonale fenomener (Elster, 1979, s. 138). Når Elster anvender både kravet om sannhet og intersubjektivitet på tolknings spørsmål innenfor kunstfeltet, kommer han til at visse kunsttolkninger ikke er vitenskap, men kunst. Så langt har vi å gjøre med et syn på forskning som forventes å skulle følges både innen humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning. Synet på et eventuelt særpreg ved en kunsttolkning som også kunne betegnes vitenskap kommer først fram til slutt i hans kjente artikkel fra 1987 "Tolkning - kunst eller vitenskap":

Selv mener jeg at spørsmålet om kunstnerisk kvalitet er det mest interessante innen kunsttolkning, og ... det eneste problem som kanskje åpner for en vitenskapelig analyse av verket selv. Jeg er slått av den massive enighet, om hva som er god kunst. Det er en enighet som nærmer seg den man finner blant medlemmene i et språksamfunn om hva som er grammatikalsk korrekte setninger (Elster, 1987, s. 61).

Felleskravet i Elsters syn på forskning ligger i verifikasjons - og falsifikasjonslogikken, som ikke har sitt utspring i analyse av den humanistiske forsknings egenart, men i et generelt syn på vitenskap. Av en annen karakter er P. Ricoeurs vitenskapsteoretiske drøftinger, som tar utgangspunkt i sentrale begrep som konstituerer et vitenskapsfelt. For den humanistiske forskning så vel som for samfunnsvitenskapen er hans analyse *av nøkkelbegrepene tekst og handling* vesentlig. Under overskriften "Tekstmodellen - meningsfull handling betraktet som tekst" stiller han to sentrale spørsmål,

- I hvilken grad kan vi betrakte begrepet tekst som et velegnet paradigme for sosiale vitenskapers objekt,
- i hvilken grad kan vi bruke tekstfortolknings metodologi som et paradigme for fortolkning i alminnelighet (Ricoeur, 1973, s. 137-138)?

Ricoeur analyserer først forholdet mellom den talte og den nedtegnede tekst. Det typiske i det talte språk er den umiddelbare kontakt mellom avsender og mottaker, diskursen knyttet til definert tid og sted. Teksten derimot er fristilt i forhold til situasjon og avsender og er et utsagn om (talens "noema"), talebegivenhetens mening. Gjennom sin fristilling åpner teksten muligheter for fortolkning i møte med leseren og hans verden.

For å få nærmere innsikt i hva en tekst er, analyserer han hva som kjennetegner en "meningsfull handling". På samme måte som tale kan festnes til skrift, kan også handlinger festnes og objektiveres i det han kaller spor, slik at det gis muligheter til å finne interne mønstre og linjer. En slik fristilt handling kan være lagret i arkiv, dokumenter eller andre avleiringer. Altså: På samme måte som teksten, åpner også handlingenes spor seg mot nye muligheter for fortolkning.

Med denne forståelse går Ricoeur inn i sitt neste anliggende, selve tekstfortolkningen. Han mener at humanvitenskapenes metodologiske paradoks må løses ved *både å ta opp i seg forståelse og forklaring*. Og det er gjennom lesningen dette foregår. Ricoeur avviser den romantiske hermeneutikk fordi den knytter an til opphavskilden. Det er den frittstående tekst som er hans utgangspunkt.

Analysen *fra forståelse til forklaring* bygger på et syn på forståelse som innebærer både en *gjetning* og en *bekreftelse*. I gjetningen forholder man seg til teksten som totalitet med fortrolighetskunnskap i bagasjen etter mønster fra Kants "dømmekraft". Innen denne ramme er teksten åpen for forståelse ut fra ulike perspektiv og lesemåter. Men ikke alle tolkninger er like legitime. I valget mellom ulike fortolkninger er bekreftelsesprosedyren avgjørende. Ricoeur innfører et mellomledd mellom forståelse

og fortolkning der den juridiske lovforklaring brukes som modell. Her brukes en sannsynlighetslogikk der man argumenterer for at én fortolkning er mer sannsynlig enn en annen. Til forskjell fra en endelig juridisk dom, vil en slik sannsynlighetsdom være åpen for motsigelser. Det er grunn til å merke seg at Ricoeur synes å markere avstand til den verifikasjons- og falsifikasjonslogikk som Elster argumenterer for.

Analysen fra *forklaring til forståelse* tar utgangspunkt i semiologien og dens strukturelle element. Ved hjelp av en strukturanalyse kan en bringe fram logikken i teksten, de innbyrdes relasjoner og motsetninger som finnes. Det er dette hjelpemiddel Ricoeur viser til når han taler om å forklare en tekst. Ved å distansere seg fra tid og sted, er det mulig å følge bevegelsen i selve teksten, fra hva "den sier til hvad den taler om". Den hermeneutiske sirkel består hos Ricoeur både av forståelse og forklaring. Samtidig er det grunn å merke seg at hans argumentasjon bygger på objektiveringen, tingliggjøringen av de levende impulser.

I artikkelsamlingen "Från tekst till handling" (Ricoeur, 1988) tar Ricoeur avstand fra strukturalismens ide om språket som taler om seg selv uten å referere til en virkelighet utenfor språket. For Ricoeur har mennesket alltid anvendt språket for å si noe om noe. Denne meningsskapende dimensjon kommer også fram i hans kritikk av den tradisjon i vår kultur som prøver å redusere det metaforiske - det billedlige språket - til betydningsløs utsmykning. En metafor er ikke bare en billedlig omskriving som forklarer med andre ord, men en ny måte å forstå oss selv og verden på.

Innenfor en postmoderne kontekst i dag er det ikke lenger selvsagt at teksten er bærer av mening. I den retning som kalles "dekonstruksjon" med kjente navn som Derrida og Paul de Man knyttet til seg, framheves det at det ikke finnes noe utenom teksten. Derrida vil derfor at man skal lese litteratur som fag og fag som litteratur. Søren Kjørup sier riktignok i sin bok "Menneskevidenskabene" (Kjørup, 1996) at dette ikke betyr en benektelse av at virkeligheten er, men mer rommer en påstand om at den må fortolkes, på samme måte som man forstår og tolker en tekst (Kjørup, 1996, s. 364). Professor i litteratur Edvard Beyer er kritisk til "dekonstruksjonismen" og betrakter den som en retning som hevder at

'tekstproduksjonen' er styrt av overpersonlige og underbevisste krefter som den skrivende ikke kontrollerer, og at det derfor ikke er mulig for forfatteren å uttrykke mening" ... I sine grunnleggende teorier og prinsipielle holdninger rommer dekonstruksjonismen sterke tendenser i retning av et verdinihilistisk kultur- og menneskesyn (Beyer, 1990, s. 273-274).

Når disse syn på teksten som fenomen er vesentlig å ta med i denne drøfting av tilnæringsmåter til kultur, skyldes det tekstbegrepets sentrale posisjon i dagens vitenskapsteoretiske diskurs. I boka "Legislators and Interpreters" framhever sosiologen Baumann at vi ikke lenger forholder oss til modernitetens differensierte verden, der den opplyste "lovgiveren" står i sentrum, men til en postmodernistisk og mangfoldig verden der fortolkeren er etterspurt (Baumann, 1987). Det er en slik verden som kommer til syne i Hans Huges artikkel: "Fra sosiologisering af litteraturen til litteralisering af sociologien" (Hauge, 1994, s. 189ff), der filologen Hauge leser sosiologien som en annen tekst, i samsvar med Derridas ideal. Artikkelen har en treffende tittel og er en distansepreget betraktning av den sosiologiske vitenskap og de sosiologiske retninger ved hjelp av et utvalg sosiologiske kilder. Hauge omtaler først nedbrytningen av faggrensene og vitenskapsgrensene. Videre hevder han at sosiologien har utspilt sin rolle i og med at alt er blitt tekster og at handlingsteorien dermed er truet. I dag er det sosiologene som er låntakere i litteraturbanken både i metaforbruk og retorikk. På spørsmålet om det er sosiologien eller litteraturen som er best til å fortolke det moderne, gir han litterære tekster forrang.

Dersom nå samfunnsvitenskapen vil bruke Ricoeurs anvisning om å tolke handlinger som tekster, og dersom tekstbegrepet etter hvert kommer til å bety at alt blir fiksjoner, hva blir så igjen av samfunnsvitenskapens virkelighetsbegrep og dens legitimering? Det er ikke rart at Fredrik Engelstad i sin statusrapport over sosiologien fra 1969 til i dag både erkjenner fagets krise og understreker nødvendigheten av å skjelle skarpt mellom fiksjon og fakta (Engelstad, 1996).

Så langt har drøftingen av forholdet mellom en humanistisk og en samfunnsvitenskapelig tilnærming til kultur aktualisert både en avveining mellom to vitenskapsområders egenart og innvirkningen av en rådende felles vitenskapsdiskurs. De generelle referanser peker i retning av en tilnærming mellom humanistisk og samfunnsvitenskapelig kulturforskning i dag, i første rekke fordi teksten og fortolkningen synes å stå sterkt. For å kunne si mer om relasjonen mellom de to fagområders tilnærminger, vil det være nødvendig å se nærmere på den kulturforståelse som kommer til uttrykk, selve *forskningsgjenstanden*.

Kulturbegrepet

Det *humanistiske kulturbegrep* har ofte vært knyttet til Arnolds kjente definisjon om kultur som det beste som er tenkt og sagt i verden (Arnold, 1910, s. 11) med fokus på kulturytringene. Dette kvalitative aspekt kommer også fram både i en rapport fra Rådet for humanistisk forskning i 1985 der kulturbegrepet omtales som et "estetisk kulturbegrep" (NAVF, 1985b, s. 51), og i sosialantropologene A.M. Klausens og M.Gullestads oversikter over kulturdefinisjoner (Klausen, 1992, s. 30), (Gullestad, 1989, s. 32ff). I en evalueringsrapport fra Norsk Kulturråd: "Når voksenkultur og barns kultur møtes", bruker kunsthistorikeren Gunnar Danbolt og etnologen Åse Enerstvedt det klassisk-humanistiske kulturbegrep som et kvalitetsbegrep og om et dannelsespotensiale (Danbolt & Enerstvedt, 1995, s. 13-14). Jeg konstaterer at det klassiske og kvalitative kulturbegrep fremdeles er sentralt. Samtidig er det typiske for det nye årtusen mer mangfoldet av sjangrer i kulturuttrykk enn framhevingen av en spesiell elitekultur. Dette fratar likevel ikke kulturlivet for en kvalitetsvurdering innenfor de ulike sjangre, slik vi finner det i kulturlivets mange konkurranser og prisutdelinger. Så den dokumenterte har-kulturen vurderes fortsatt.

Det *samfunnsvitenskapelige kulturbegrep* er av mer beskrivende art og knyttes ofte til kulturprosesser både i mikro- og makrokontekster. Både i sosiologi og sosialantropologi er spenningen mellom individ og samfunn konstituerende for begrepsinnholdet, med ulik vekt på disse to aspekt alt etter om det er et makro- eller mikroperspektiv som legges til grunn. Hver av disiplinene har også sine særtrekk.

Kultursosiologiens tema har vært det komplekse og moderne vesten, der ikke minst fremmedgjøring og avstanden til individet er tematisert. Hos Habermas har forholdet mellom system og livsverden vært et grunntema, og frykten for at systemet skulle kolonialisere livsverden. Kulturbegrepet har i hovedsak vært knyttet til større enheter, og har fanget opp bl.a. klasse- og gruppespesifikke skillelinjer.

Det *antropologiske kulturbegrep* har i stor grad omfattet helheten i den enkelte kultur. I "Encyclopedia of Cultural Anthropology" fra 1996 tolkes kultur i dag dels som en objektiv og overindividuell størrelse, dels som uttrykk for hva medlemmer i en menneskegruppe må vite for å fungere akseptabelt i sin gruppe. I 1990-årene er det en tendens til å bruke kulturbegrepet mest om det siste, også ut fra erkjennelsen av at felleskulturen slett ikke er integrert likt hos alle i et samfunn. Videre framheves sammenhengen mellom kulturen integrert i individet og artefaktene i samfunnets kultur. De danner til sammen et stort interaktivt rom (Levinson & Ember, 1996, s. 296).

Disse interaksjonsaspekter gjenfinnes også i nære antropologiske kilder. Det *relasjonelle* trekk kommer tydelig fram hos Fredrik Barth i "Analysen av kultur i komplekse samfunn", der kjernen i kulturbegrepet er relasjonen mellom tegn og betrakter. Fordi folks virkeligheter oppfattes som kulturelt konstruert, vil også aktørenes posisjonering i forhold til hverandre være vesentlig (Barth, 1994, s. 120). I Hylland Eriksens bruk av metaforer som "korrallrev" og "elektisk felt" i boka "Kulturelle veikryss" er det det elektriske felt som synes å fascinere forfatteren, selv om det sies at de to begrep er komplementære (Hylland Eriksen, 1994). Også den danske antropolog Kirsten Hastrup framhever det relasjonelle aspekt ved kulturbegrepet i artikkelen "Kultur som analytisk begrep" (Hastrup, 1988, s. 120ff). Her uttrykkes tanken om kultur som et relasjonsbegrep av paradokser, som rommer både objektivitet og subjektivitet, både det empiriske og det konstruerte. Kulturen representerer et erfaringsrom med kontinuerlig spill mellom figur og bakgrunn. I disse refererte kontekster er det noe situasjonsbestemt og flyktig over kulturbegrepet, men også noe dynamisk.

Hos sosialantropologer som A. M. Klausen og M. Gullestad synes *innholdet* i kulturen å være mer i sentrum med søkelyset rettet mot hele kulturen som livsform, som "patterns of behavior". De bruker begge kulturbegrepet på innholdet i fellesskapet, meningsaspektet i de sosiale handlinger (Gullestad, 1989, s. 41), (Klausen, 1992). Med denne vekt på mening får kulturforståelsen en humanistisk dreining. Samtidig framheves individets strukturering av sin livsverden i "patterns for behavior".

De kulturbegrep som så langt er kommet til uttrykk både fra en humanistisk og en samfunnsvitenskapelig forståelse, dekker store og ulike områder, med ulike særpreg. Et viktig skille går mellom et normativt og et beskrivende kulturbegrep. Innenfor den beskrivende sektor framtrer også forskjellen mellom et makro- og et mikroperspektiv, mellom kultur som systemer som relateres til hverandre, og kultur som interaksjoner mellom subjektet og dets livsverden. I den grad systemfaktorene dominerer og mer positivistiske tilnærminger brukes, til større blir avstanden både til den sosialantropologiske og den humanistiske kulturforskning. I den grad mennesket er i sentrum og en fortolkende metode brukes, vil avstanden både mellom sosialantropologi og sosiologi og mellom samfunnsvitenskapelig og humanistisk kulturforskning reduseres. Bildet blir også annerledes om kulturforskningen forholder seg til én side ved kulturen eller om den tar opp mer relasjonelle forhold.

Eksempler på likheter og forskjeller i nyere forskning

Det å lete etter nyere forskningsbidrag er å bevege seg inn i en praksis på institusjonsnivå, der tradisjoner vanligvis sitter både i vegger og i mennesker. En slik tradisjon er også den institusjonelle klassifiseringen av fag som henholdvis humanistiske eller samfunnsvitenskapelige. Rådet for humanistisk forskning konstaterer i en rapport fra 1985 mangelen på internasjonale kriterier for en slik klassifisering. Det opplyser f.eks. at mens fagene filosofi og historie er tillagt humaniorafeltet ved universitetene i Oslo og Bergen, er de gruppert under "institutt for samfunnsvitenskap" i Tromsø (NAVF-rapport, 1985b).

I Rådets to innstillinger (NAVF, 1985a; 1985b) går det som en rød tråd at både humanistisk og samfunnsvitenskapelig kulturforskning har nærmet seg hverandre, dels ved at humanister har lånt metoder fra samfunnsvitenskap, dels ved at tema i samfunnsvitenskap er blitt mer sentrert om mennesket i kulturen. Det nevnes i denne sammenheng eksplisitte deler av samfunnsvitenskapen, som sosialantropologi, historisk og fenomenologisk sosiologi. Den samfunnsvitenskap som er fjern fra humanistisk forskning er den som knyttes til "objektive prosesser som *ligner på* de som naturforeteelser er underlagt. Det gjelder da å identifisere *empiriske regelmessigheter* i menneskelig atferd, for - om mulig - å tilbakeføre slike regelmessigheter til mer allmenne lovmessigheter for atferd" (NAVF, 1985b, s. 44)

Ulikhetene mellom de to fagområders tilnærminger følger i prinsippet denne enkle dikotomi, som det i denne artikkel bare kan nevnes eksempler på. F.eks. kommer en spesifikk *humanistisk forskning til syne* i de 12 heftene som er sendt ut av NAVF og NFR om "Grunnlagsproblemer i estetisk forskning", der svært mange avgrensede fagspesifikke spørsmål knyttet til det estetiske felt blir behandlet, som "Mening og meningsløshet i Olaf Bulls "Metope" (Lombnæs, 1992). Den empiriske *samfunnsfaglige kulturforskning* knyttes også fortsatt til omfattende surveystudier av kulturliv med statistisk bearbeiding av data, f.eks. K. Knudsen og K. Wærners artikkel "Er ekteskapet som institusjon på vei ut i Skandinavia (Knudsen & Wærnes, 1996).

I disse eksempler har både forskningsfelt og metode vært ulike. Kontrastene blir ikke mindre i de to neste eksempler som begge er hentet for samme felt, kunstfeltet. D. Sveens bok "Om kunst, kunstinstitusjon og kunstforståelse" fra 1996 representerer en humanistisk tilnærming til kunstfeltet, eksemplifisert gjennom en artikkel av filosof O. M. Christensen, der han kritiserer Pierre Bourdieus kunstsyn i 'La Distinction' med utgangspunkt i hans kritikk av Kant (Christensen, 1996, s. 117ff). Her stiller forfatteren ved hjelp av innsikt i Kants estetikk kritiske spørsmål til sider ved Bourdieus kunstsosiologi og påviser at Bourdieu ikke er beskrivende, men tar stilling i spørsmålet om estetiske dommer. Uten å gå nærmere inn på detaljer i denne analyse er hensikten i denne sammenheng bare å vise til en spesiell humanistisk tematisering av kunstfeltet i kjernen av spørsmålet om kunstopplevelse og erfaring. Helt annerledes er både perspektiv, tilnæringsmåter og referanserammer i D. Solhjells sosiologiske analyse av kunstfeltet i boka "Kunst-Norge" (Solhjell, 1995).

Mer konvergerende eksempler er det også mulig å vise til f.eks. konkretisert til studieområdet "Cultural Studies". Dette studiefelt er både institusjonelt organisert og har en navngitt plass i NFRs utkast til nytt program for 1997. Det er nærliggende å oppfatte "Cultural Studies" som tverrfaglige møteplasser, med teksttolkning som felles basis. Fra antropologisk hold er det kommet en del kritiske røster omkring disse studier. I artikkelen "Cultural studies and social anthropology: Contesting or Complementary Discourses" kritiseres studiene for manglende empirisk materiale, for vekt på et spesielt utvalg av kulturelle representasjoner knyttet til media, arkitektur, kunst, litteratur, folkesanger, popsanger og mote, for et høyt abstraksjons- og sjargongnivå og for lite refleksivitet omkring egne teorier og antagelser. I artikkelen advares det også mot å overdrive det individuelle aspekt, for derved mister man den konstituerende betydning av det kulturelle i kulturen, det sosiale i samfunnet (Howell, 1977). Samtidig anfører både Howell og antropologene Hastrup og Vike en sterk argumentasjon for empiriske studier og feltarbeid (Hastrup, 1988; 1991; Vike, 1992). Antropologen K. Hastrup konkretiserer kritikken ved å hevde at kontekstualiseringen "inden for de forskjellige kulturvidenskaber består som regel i, at man inddrager materiale, der ellers henhører til en anden disiplin" (Hastrup, 1988, s. 128). Det vil den tidligere omtalte artikkel av H. Hauge være et godt eksempel på, der sosiologiske tekster leses som litteratur og ikke som fagtekster.

Etter denne rekke av knappe eksempler som antyder retningen i konkrete tilnærminger, kan det til sist være fruktbart å se nærmere på ett eksempel. Sosialantropologen Marianne Gullestads bok: "*Everyday Life Philosophers*", med undertittel: "Modernity, Morality, and Autography in Norway" baserer seg på et materiale fra en åpen, utlyst konkurranse om selvbiografier (Gullestad, 1996). På bakgrunn av en gjennomlesning av halvparten av de 630 innsendte arbeid, valgte hun ut 4 informanter ut fra ønsket om å kunne belyse ulikheter, som til sammen skulle kunne gi informasjon om ulik historisk tid, kjønn og ulike oppvekstbetingelser.

Studiet plasserer hun inn i rammen av sosial teori, samtidig som hun viser sitt eklektiske syn i forhold til ulike forskningstradisjoner ved å studere hverdagsliv innen samfunnsvitenskapelig tradisjon, selvbiografier med perspektiv fra litterær kritikk, teorier om kjønn fra samfunnsvitenskap og

humaniora, identitet og moral fra antropologi og filosofi, debatt med røtter i normativ politisk teori og teorier om globalisering og modernisering fra samfunnsvitenskapen (Gullestad, 1996, s. 4).

Materialbehandlingen ligger også et sted mellom en del tradisjoner. Hun velger ikke en vanlig empirisk metode med oppsummering av livshistorier, men har tatt med seg kritikken fra etnografisk hold om ikke å depersonalisere informantenes stemmer i første omgang. Det enkelte intervju presenteres derfor for seg, med mange og lange sitat, og kommentarer og tolkninger etter hvert. Intervjuopplysninger og tolkninger sjekkes med informantene. I utskrivningen framstilles den enkelte informant for seg, med ulike deloverskrifter. Gullestad gir til kjenne ønsket om å bruke en fenomenologisk analyse, og presenterer også et lengre portrett av sitt tolkningsståsted.

Disse livshistoriene mener hun gjør det mulig å studere hvordan ulike kulturelle ressurser og konvensjoner er brukt i rekonstruksjonen av livserfaringen. Dessuten framhever hun at dikotomien mellom fakta og fiksjoner er til stede i samfunnsvitenskapen som i litteratur-analysen, men på en annen måte. Hun tar avstand både fra samfunnsvitere som er interessert i "objektive fakta" og vil oppfatte utsagn om hendelser som lite gyldige, og samfunnsvitere som har blitt forført av post-strukturalistisk tekstanalyse til å betrakte livshistorier som ren fiksjon. Gullestad vender det hele til et spørsmål om å trenge inn i temaet refleksivitet. Hun prøver å analysere de selvbiografiske tekster i relasjon til erfaringer, liv og kontekster uten å redusere dem til rene refleksjoner. De berører historien, samtidig som de er historier. I oppsummeringen til sist drøftes resultatene ut fra et felles sett kategorier hentet fra sosialantropologi.

Gullestads tidligere forskning om hverdagsliv er kritisert både av Hastrup og Vike på grunn av et for tingliggjort kulturbegrep (Hastrup, 1991; Vike, 1992). Hun har selv tidligere erkjent slektskap med Geertz fortolkende antropologi, der det dokumenterte gis symbolkarakter og tolkes som tekster (Gullestad, 1989, s. 41-44). Dette meningsbærende kulturbegrep, hvor også individet er i fokus, fører i retning av et humanistisk kulturbegrep. Men det er verdier i det enkle hverdagsliv og hos hverdagsmennesket hun henter fram og ikke en kvalitetssetting av kulturprodukter. Det sosialantropologiske aspekt viser seg både i møte mellom empiri og teori, og i de referanserammer hun setter det hele inn i. Som helhet viser hun i dette prosjekt den brobygging mellom humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning som hun også ellers har framhevet som vesentlig.

Avslutning

Samlet sett viser denne gjennomgang at det både på det prinsipielle plan og i den praktiske forskningshverdag finnes belegg for både tilnærmingens avhengighet av objektet som studeres, og for virkninger av mer overordnede strømninger. I dag synes en generell tendens med vekt på tekst og fortolkning å virke inn på den samfunnsfaglige kulturforskning slik at en tilnærming til humaniora finner sted. I tiden som kommer synes det vesentlig å besinne seg på og utforske egenart slik at møtet med generelle strømninger kan føre til konstruktive nyvinninger.

Den pedagogiske forskning og praksis har bruk for både en humanistisk og en samfunnsvitenskapelig tilnærming til kultur. Det er blitt spesielt tydelig for meg gjennom arbeidet med avhandlingen om kulturarv og kulturarvoverføring i skolen. Det ligger i oppdragelsens vesen at noen verdier velges ut på vegne av en ny generasjon, noe som impliserer et kvalitativt kulturbegrep. Det å se nærmere på det dokumenterte innhold skolen overfører, er å forholde seg til kultursubstanser, til meningsinnhold i produkter, m.a.o. til sider ved kulturen som humanistene har brydd seg med. På den annen side sosialiseres vi alle i en hverdag der faren er stor for at systemet koloniserer i hvert fall store deler av

vår livsverden. Dette forhold som både sosiologer og sosialantropologer trenger inn i, er også kunnskap skolen trenger. Elevene lever i begge disse sammenhenger.

Holder man samtidig fast ved at skolens oppgave og oppdragelsens vesen er uttrykk for verdier, og at elevenes livsverden og strukturer skal tas på alvor, vil det være avgjørende å beholde både en humanistisk og en samfunnsvitenskapelig tilnærming til kultur, *uten å blande dem sammen. De har hver sine gyldighetsområder innenfor det pedagogisk-didaktiske felt.*

Litteratur

- Arnold, M. (1910). *Culture and Anarchy*. London: Thomas Nelson & Sons.
- Barth, F. (1994). *Manifestasjon og process*. Oslo: Universitetsforlaget
- Baumann, Z. (1987). *Legislators and Interpreters*. Cambridge: Polity Press.
- Berseth Nilsen, Romøren m.fl. (1994). *Veier til teksten*. Oslo: Landslaget for norskundervisning.
- Beyer, E. (1990). *Forskning og formidling*. Oslo: Aschehoug & co.
- Broadly, D. (red.) (1985). *Kultur och utbildning. Om Pierre Bourdieus sociologi*. Stockholm: UHÄs skriftserie (4).
- Bull, F. (1969). Litteraturforskningsprinsipper. I Hoftun, S. og R. Tobiassen (red.), *Mål og metoder i litteraturforskningen*. Oslo: Gyldendal.
- Christensen, O.M. (1995). Pierre Bourdieus kunstsyn - en kritisk presentasjon av "La Distinction" - med utgangspunkt i Bourdieus kritikk av Kant. I D. Sveen (red.) *Om kunst, kunstinstitusjon og kunstforståelse*. Oslo: Pax forlag.
- Danbolt, G. og Å. Enerstvedt (1995). Når voksenkultur og barns kultur møtes. *Norsk Kulturråd* (2).
- Elster, J. (1979). Metoder og prinsipper i hermeneutisk forskningstradisjon. *Nordisk psykiatrisk tidsskrift* (33):135ff.
- Elster, J. 1987. Tolkning - kunst eller vitenskap? *Nytt norsk tidsskrift* (2): 52 ff.
- Engelstad, F. (1996). Norsk sosiologi siden 1969: Problemer og utfordringer. *Tidsskrift for samfunnsforskning* (2): 224 ff.
- Eriksen, Hylland T. (1994). *Kulturelle veikryss*. Oslo: Universitetsforlaget
- Fjord Jensen, J. (1965). *Nykritikken*. Oslo: Gyldendal.
- Fjord Jensen, J. (1988). Det dobbelte kulturbegreb - den dobbelte bevidsthed. I Hauge, H. og H. Horstbøll (red.), *Kulturbegrebets kulturhistorie*. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Fog, K. og K. Hastrup (eds.), (1997). *Siting Culture*. London: Routledge.
- Gullestad, M. (1986). Mot nye former for holisme? *Tidsskrift for samfunnsforskning*. (27): 268-579.
- Gullestad, M. (1989). *Kultur og hverdagsliv*. Det blå bibliotek. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, M. (1996). *Everyday Life Philosophers. Modernity, Morality and Autobiography in Norway*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Habermas, J. (1969). Erkjennelse og interesse. *Vitenskap som ideologi*. Oslo:
- Hastrup, K. (1988). Kultur som analytisk begreb. I Hauge, H. og H. Horstbøll (red.), *Kulturbegrebets kulturhistorie*. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Hastrup, K. (1991). Antropologiske studier at egen kultur. *Norsk antropologisk tidsskrift*. (1):10-13.
- Hauge, H. (1994). Fra Sociologisering af litteraturen til litteralisering at sociologien. i Meyer, S. (red.), *Fra estetikk til vitenskap - fra vitenskap til estetikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellevik, O. (1977). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo- Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget.

- Howell, S. (1997). Cultural Studies and Social anthropology: Contesting or Complementary Discourses. To be published in C. Shore and S. Nugent (eds.). *Anthropology and Cultural Studies*. London: Pluto Press.
- Ingarden, R. (1970). Innføring i Edmund Husserls Fenomenologi. I Aarnes, A. og E. A. Wyller (red.) *Ide og tanke* 23/24. Oslo: Tanum.
- Kittang, A. (1975). *Litteraturkritiske problem. Teori og analyse*. Oslo-Bergen - Tromsø:
- Kjørup, S. (1996). *Menneskevidenskabene*. Roskilde Universitetsforlag.
- Klausen, A.M. (1981). *Antropologiens historie*. Oslo: Gyldendal.
- Klausen, A.M. (1992). *Kultur - mønster og kaos?* Oslo: Ad Notam.
- Knudsen, K. og K. Wærnes (1996). Er ekteskapet som institusjon på vei ut i Skandinavia? *Tidsskrift for samfunnsforskning* (3): 299ff.
- Levinson, D. and M. Ember (eds.) (1996). *Encyclopedia of Cultural Anthropology*. New York: Henry Holt and Company.
- Lombnæs, A. (1992). Mening og meningsløshet i Olaf Bulls 'Metope'. *Grunnlagsproblemer i Estetisk forskning*. (IV). NAVF.
- NAVF a (1985). *Humanistisk forskning i Norge*. Eigenart, målsetjing og utviklingstendensar. NAVF: Rådet for humanistisk forskning, II.
- NAVF b. (1985). *Humanistisk forskning i Norge*. Humaniora i samfunnet. NAVF: Rådet for humanistisk forskning, III.
- Ricoeur, P. (1973). Tekstmodellen: Meningsfuld handling betragtet som en tekst. i Ricoeur, P. *Filosofiens kilder*. København: Vinten.
- Ricoeur, P. (1988). *Från text till handling*. Stockholm/Lund: Symposion Bokförlag:11-99.
- Rokseth, P. (1969). Litteraturhistorisk og estetisk betraktningssmåte. I Hoftun, S. og R. Tobiassen (red.), *Mål og metoder i litteraturforskningen*. Oslo: Gyldendal.
- Skirbekk, S. (1991). Kulturfortolkning som kategorimistak. *Nytt norsk tidsskrift* (4): 370-372.
- Skjervheim, H. (1969). Den meta-vitskaplege problematikken med omsyn til pedagogikken. I Skjervheim, H. og L. Tufte *Pedagogikk og samfunn*. Oslo: Gyldendal.
- Slagstad, R. (1977). Mellom tvetydlige krav. *Norsk pedagogisk tidsskrift*. (1-2):3ff.
- Solhjell, D. (1995). *Kunst - Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vike, H. (1992). På gyngende grunn. *Norsk antropologisk tidsskrift*. (2): 149ff.
- Wind, H. C. (1976). *Filosofisk hermeneutikk*. København: Berlingske forlag.
- Østerberg, D. (1993). Metasosiologisk essay. I *Fortolkende sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget

Em professor Else Marie Halvorsen har varit verksam vid Högskolen i Telemark, Avdeling for estetiske fag, folkekultur og lærerutdanning, Institutt for forming og formgivning. Hennes arbete cirkulerade mycket kring hovedfagstudierna vid högskolan och hon har haft stor betydelse för arbetet med FOU inom området formgivning, konst och hantverk. Halvorsen har gett ut flera böcker bl.a. om forming som forskningsområde och vetenskapsteori, metod och didaktik för formingsområdet. Halvorsens didaktiska inriktning är kulturpedagogik och det var innanför detta område hon disputerade år 1997 med avhandlingen: "Kulturarv og kulturarvoverføring i grunnskolen med vekt på den estetiske dimensjonen. En begreps- og erfaringsanalyse med et didaktisk perspektiv".